

СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ПРАВООХОРОННІ КОРПОРАЦІЇ

Проаналізовано сутності й ознаки суб'єктів протидії злочинності як корпорацій, що функціонують у сфері протидії злочинності. На основі синтезу знань про місце та генезу корпорацій у сучасному економічному середовищі, ознаки та характер протидії злочинності через призму синергетичного підходу запропоновано концептуальні підходи до побудови моделі вказаного типу об'єднання.

Ключові слова: протидія злочинності, правоохорона, корпорація, корупція, управління, організація.

Постановка проблеми. Зростання масштабів інтеграційних процесів як результату поглиблення та розширення взаємозалежності окремих сфер і напрямків правоохоронної діяльності, а також формування великих міжгалузевих суб'єктів протидії злочинності зумовлюють необхідність залучення до кримінологічного аналізу відповідних процесів теорії корпоративного управління. Тим більше, що така практика доводила свою ефективність раніше і дотепер ще не вичерпала своїх можливостей.

Ні для кого не є секретом, що зараз обмеженість громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів, прокуратури та судів призвела до того, що вони фактично злилися в єдину корпорацію, підпорядковану певним владним центрам, і перетворилися на активних учасників політичної боротьби. Економічний тиск і кримінальне переслідування опозиційно налаштованих політиків, маніпуляції на виборах, участь у пропагандистських кампаніях – це далеко не повний перелік методів з арсеналу цього об'єднання.

Втягування правоохоронних органів, прокуратури та суду в політичну боротьбу стало можливим лише тому, що робота в цих органах перетворилася на різновид підприємницької діяльності. В обмін на повну лояльність до влади й готовність виконати будь-яке доручення, працівники силових і парамілітарних структур, а також судді та прокурори отримують можливість безперешкодно займатися бізнесом у позаробочий час і поповнювати «кишенькові фонди» за рахунок співгромадян – у робочий. Ба більше, останнім часом українська влада відмовляється навіть від зовнішніх ознак легітимності того ж правосуддя – часто-густо вперше призначені судді протягом років не можуть скласти присягу відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Поставивши правоохоронців, суддів і прокурорів перед необхідністю щодня порушувати закони і з огляду на невелику зарплатню шукати додаткові джерела фінансування, виконавча влада методом «батога і пряника» забезпечила їх повну залежність: поки правоохоронець чи суддя виконує накази, якими б незаконними вони були, він може користуватися всіма можливостями (перш за все – корупційними) своєї служби для забезпечення власного добробуту. Якщо ж правоохоронець чи суддя відмовиться виконати замовлення «згори», то завжди можна влаштувати показове покарання за порушення законності. Отже, якщо зникне корупція в правоохоронних органах, прокуратурі та судах, то ці органи стануть просто нездатними виконувати політичні замовлення. З усією впевненістю можна констатувати той факт, що завдяки такій державній політиці правоохоронні органи перетворились на квазілегітимні економічні об'єднання з ознаками корпорацій.

Криміналізація правоохоронної сфери в сучасному суспільстві визнається як державними, так і суспільними (політичними) діячами та представниками засобів масової комунікації; про неї свідчать матеріали кримінальних проваджень і журналістських розслідувань, а також результати новітніх кримінологічних досліджень [1, с. 83–90; 2, с. 101–109].

Виклад основного матеріалу. Криміналізація відбувається в усіх напрямках. Найбільш активно криміналізуються державні структури як носії владних повноважень із розпорядження державними фінансовими, матеріальними, природними, інформаційними й іншими ресурсами. Очевидно, не в меншому обсязі відбувається криміналізація інститутів громадянського суспільства – політичних партій, блоків, об'єднань та інших громадських

організацій і суб'єктів господарювання різних форм власності. Криміногенні фактори сфери політичної діяльності, перш за все, проявляються в тенденції використання демократичних інститутів на користь окремих економічно впливових груп, що прагнуть до фактичної узурпації державної влади шляхом корпоратизації державних структур.

В економічній теорії роль корпорацій у господарстві оцінюється неоднозначно. Одні вчені вважають, що корпорація є ядром економіки держави й саме нею зумовлюються основні напрямки та пропорції економічного розвитку. Згідно з протилежною точкою зору недоліки великих фірм переважають наявні переваги й завдають тим самим великої шкоди економіці в цілому [3, с. 338–339]. У зв'язку з цим становить великий інтерес аналіз сутності корпорації як правової моделі у прив'язці до правоохоронної сфери. У цій статті автори, не претендуючи на повне розкриття сутності корпорації як економічної категорії, поставили **за мету** виявити основні фактори, що визначають її зміст, а також умови формування цих великих об'єднань у сфері правоохорони.

Аналіз суб'єкта протидії злочинності як корпорації передбачає визнання його складної ієрархічної структури із суперечливими інтересами, вивчення його поведінки у конкурентному середовищі й організаційно-інституційній системі державної влади, розгляд зв'язку між його специфічними інтересами та стратегіями з одного боку, і характером соціальних процесів і наслідків функціонування у державному механізмі – з іншого. Завдяки цьому вдається більш точно визначити відповідальність суб'єкта протидії злочинності й окремих груп його персоналу у системі влади та суспільстві.

Указаний підхід істотно доповнює інституціональний аналіз протидії злочинності, яким останнім часом активно займаються автори цієї публікації [4; 5]. Його емпіричним фоном служить не національна або міжнародна статистика, яка часто страждає від неповноти інформації й неточності методологій аналізу, а показники діяльності конкретних суб'єктів протидії злочинності у специфічних умовах регіонального співтовариства [6, с. 87–96].

Перше, що необхідно зробити під час актуалізованого нами аналізу корпоративних ознак суб'єктів у сучасній системі протидії злочинності, це встановити, чи мають вони якісь інституціональні особливості. Це дійсно так, адже суб'єкти протидії злочинності, як і їх складові елементи, належать до соціальних систем. Соціальні системи – це системи винятково великої різноманітності й найвищого ступеня складності, оскільки суспільство, як і матерія, що їх породила, є організацією, яка перебуває в постійному розвитку, для вивчення якої потрібні аналіз усіх видів і форм відносин, що створюють конкретну суспільну формацію, а також дослідження законів її функціонування.

Специфічною керованою соціальною системою, що здійснює протидію злочинності, є суб'єкт протидії злочинності певного призначення й рівня, під яким розуміють будь-яке системне утворення, що існує в межах єдиної системи протидії злочинності та реалізовує в цій сфері одне з раніше вказаних завдань: визначення провідних напрямків, завдань, форм і методів діяльності, здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення, виявлення криміногенних факторів і реалізація заходів із протидії злочинності [7, с. 165].

Будь-який суб'єкт протидії злочинності повністю відповідає всім ознакам системного утворення. По-перше, він завжди складається з певних елементів – структурних підрозділів і співробітників; по-друге, ці елементи пов'язуються між собою певним чином, що обумовлено штатною й організаційною структурою; по-третє, кожний суб'єкт за наявності багатьох спільних з іншими ознак є суворо індивідуальним. Таким чином, усі суб'єкти протидії злочинності та їх структурні елементи інших рівнів є спеціалізованими керованими соціальними системами.

Суб'єкти протидії злочинності утворюють цілісну у функціональному й організаційному плані систему, з'єднану спільністю мети та єдністю управління в сфері протидії злочинності. Складність цієї системи обумовлюється, з одного боку, багатогранністю виконуваних нею завдань із забезпечення безпеки, попередження, профілактики, припинення, розкриття та розслідування злочинів, а з іншого – розподілом завдань між суб'єктами різних рівнів, що обумовлюється ієрархічною будовою системи. Ця система є складною соціальною організацією, бо об'єднує безліч різноманітних складових частин. У свою чергу, групи однорідних органів, що до неї входять, утворюють відносно самостійні організаційні формування, які функціонують на основі тотожних

закономірностей. Кожне з таких формувань є підсистемою більш великої системи й водночас складається зі своїх підсистем.

Усі ці підсистеми входять одна в одну в певній послідовності. Ієрархічність такої будови виразно проявляється в тому, що всі види суб'єктів протидії злочинності, створюючи єдину систему, виступають у ролях суб'єктів та об'єктів управління одночасно. Кожен з указаних суб'єктів має складну структуру, утворюючи, у свою чергу, ієрархічно організовану систему зі своїми елементами. На рівні побудови суспільної формації сукупність суб'єктів протидії злочинності як автономний елемент входить до структури організаційного компонента відповідної системи та її механізму.

Суб'єкт протидії злочинності – це корпоративне утворення, організація галузевого масштабу. Таке визначення корпорації може бути застосовано до окремого суб'єкта в тому плані, що вони самі є об'єднанням первинних ділових організацій: департаментів, управлінь, служб і безлічі допоміжних підрозділів. Правоохоронні корпорації не лише розвивають унікальні напрямки протидії злочинності, а й виходять у цій діяльності далеко за межі своїх функцій, розвиваючи власну мережеву структуру з гнучкими лінійними зв'язками.

Важливою ознакою корпорації є те, що вона ідентифікує себе в конкурентному середовищі як ціле, протиставляючи себе зовнішньому конкурентному середовищу. Таке протиставлення було характерним для правоохоронних органів і в радянський період.

Риси корпорації помітно в таких ознаках суб'єктів протидії злочинності, як:

- інституційна й організаційна стійкість (суб'єкт частково сам розвиває стандарти діяльності та власну структуру);
- певна вузька сфера діяльності, специфічність продукту (конкретні напрями й види правоохорони);
- володіння кадровими та інформаційними ресурсами, що складають основу корпоративного капіталу, нарощування якого залежить від положення в галузевому конкурентному середовищі (в регіональному, національному або міжнародному масштабі);
- локальний і мережевий характер діяльності суб'єкта протидії злочинності;
- відносна спільність інтересів і соціально-економічного положення більшості співробітників, що залежить від конкурентного середовища та клієнтської бази, що сформувалась навколо суб'єкта протидії злочинності;
- ієрархічна соціальна організація численного персоналу, за якої стає можливим «зміщення цілей» – розбіжність в інтересах управлінського контуру й маси рядових співробітників.

Додаткова ознака суб'єкта протидії злочинності як корпорації – його прагнення до збільшення та зростання, поглинання залежних організацій. Ця ознака посилюється на тлі недостатнього бюджетного фінансування.

Як відомо, існують дві основні форми розвитку та розширення масштабів виробництва й капіталу:

- 1) концентрація, що ґрунтується на накопиченні та розширеному відтворенні;
- 2) стратегія й тактика злиття та поглинання.

Ці два процеси є тісно пов'язаними між собою, в реальній практиці вони переплітаються та взаємодіють як дві різні сфери процесу розвитку корпорації. Принципова відмінність між ними полягає лише в тому, що в першому випадку зростання корпорації, зокрема і правоохоронної, водночас означає збільшення суспільного виробництва й капіталу, а в другому випадку відбувається його перерозподіл між корпораціями.

Вивчення корпорації у найбільш загальному вигляді передбачає виділення в ній кількох основних структур – функціональної, організаційної та нормативної, а також їх аналіз у динаміці.

Призначенням функціонального компонента правоохоронної корпорації є привнесення злагодженості у функціонування системи через узгодження та впорядкування дій її елементів. Кінцевою метою функціонального компонента слід визнати досягнення корпоративних цілей шляхом об'єднання зусиль різних її елементів. Водночас слід зазначити, що функціональний підхід в управлінні є найбільш актуальним у цій сфері, оскільки у ньому акцент робиться не на уніфікацію, а на узгодження різних систем за умови, що вони не суперечать загально визнаним корпоративним принципам і нормам.

Ефективність протидії злочинності як цілеспрямованої діяльності системи корпоративних державних органів прямо залежить від якості її організаційного забезпечення, застосування оптимальних форм і методів у їх діяльності та забезпечення злагодженої взаємодії всіх її елементів. Переважна більшість дослідників погоджується з тим, що протидія злочинності охоплює три сфери суспільних відносин:

1) загальна організація протидії злочинності – сукупність організаційних (облік, реєстрація), управлінських (прогнозування, планування, координація, визначення стратегії і тактики), профілактичних (реалізація програм і планів, здійснення профілактичних заходів), контрольних (вивчення практики, встановлення тенденції злочинності) й інших дій різноманітних органів та установ, які взаємодіють для досягнення спільних результатів;

2) правоохоронна діяльність – система заходів із реалізації правоохоронних та/або правозастосовних функцій державними органами, громадськими організаціями чи громадянами;

3) запобігання злочинності – здійснення спеціальними суб'єктами передбачених законом заходів для недопущення розвитку злочинного наміру на попередніх стадіях учинення злочину, виявлення ознак скоєних злочинів, встановлення осіб, які їх вчинили, притягнення цих осіб до відповідальності, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян та відшкодування збитків від злочинних дій [8, с. 1–26; 9, с. 324–328].

Першу із зазначених сфер суспільних відносин, а саме загальна організація протидії злочинності, спрямовано на забезпечення належної організації двох наступних складових протидії злочинності – правоохоронної діяльності та запобігання злочинності. Відповідно, досягнення практичних результатів діяльності всієї системи протидії злочинності за найменших зусиль і затрат залежить від правильного обрання та комбінації форм і методів організаційного забезпечення зазначеної діяльності.

Аналізуючи природу організаційного забезпечення діяльності суб'єктів протидії злочинності, слід зазначити, що його зміст може полягати як у прямому управлінському впливі на діяльність цих суб'єктів у випадку їх безпосереднього підпорядкування, що є характерним для системи державних органів, так і в організуючій діяльності суб'єктів, які не перебувають у відносинах субординації. У другому випадку може йтися про взаємодію державних корпорацій із протидією злочинності з установами інших відомств, недержавними установами й організаціями або з правоохоронними органами інших країн. У разі здійснення прямого управлінського впливу державних органів щодо організації діяльності у сфері протидії злочинності його слід віднести до більш широкого поняття державного управління, що є однією з основних внутрішніх функцій державної організації.

Нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів протидії злочинності являє собою створення умов для реалізації цими суб'єктами своїх прав та обов'язків через сукупність правових засобів (норм права, правовідносин, актів реалізації), явищ (правосвідомість, правову культуру, правові принципи, ідеї), а також правове регулювання та вплив [10, с. 83–86].

У вивченні суб'єктів протидії злочинності як корпорацій і їх взаємодії із суспільством виділяється кілька груп чинників:

- характер внутрішніх структур (соціальної, функціональної, організаційної й нормативної);
- механізми та процеси внутрішнього соціального життя корпорації;
- механізми та процеси, пов'язані з його горизонтальними й вертикальними зв'язками у правоохоронному співтоваристві.

Однією з найважливіших відмінних рис корпорації є її формування на базі інтеграції у виробничій та інших сферах діяльності. Під час формування корпорацій поряд з інтегрованими виробництвами до її складу часто включаються виробництва іншого, відмінного від основного профілю. Це служить стабілізуючим фактом у діяльності корпорації, в підтримці на певному рівні і зростанні економічних показників.

Велике значення для діяльності правоохоронної корпорації має включення до її складу установ та організацій, що забезпечують їх інноваційний розвиток, – організації великих науково-дослідних центрів і потужних освітніх установ.

Діяльність науково-дослідних комплексів призводить до створення та зростання нематеріальних активів корпорацій. Характерними рисами нематеріальних активів є їх здатність створювати умови для більш ефективного функціонування профільних служб і підрозділів та здатність відчуження. До нематеріальних активів належать інтелектуальна власність, майнові права, капіталізовані витрати на НДР і ДКР. Інтелектуальна власність являє собою результати інтелектуальної діяльності на винаходи, промислові зразки, товарні знаки, секрети виробництва, ноу-хау, програми ЕОМ і бази даних та ліцензії на певні види діяльності.

Висновки. Ключове питання, яке доводиться вирішувати в процесі управління протидією злочинності, – чи є вона ефективною. В умовах судово-правової реформи відбувалося розширення правоохоронної системи за рахунок появи нових органів, обновлявся кадровий склад правоохоронних і судових органів, змінилися основи кримінального, цивільного, адміністративного та господарського судочинства, але всі ці заходи поряд із підвищенням ефективності протидії злочинності також породжували нові проблеми. Протидія злочинності в період реформування проводилась і ведеться зараз різними галузями державної влади роз'єднано, що не відповідає криміногенній ситуації в суспільстві, яка склалась.

За роки незалежності була гіпертрофована роль влади та правоохоронних органів, що призвело до часткової втрати суспільством і державою можливості контролювати їх діяльність. У результаті частина апарату ніби «приватизувала» функції своїх відомств та установ і почала використовувати надані їм права в своїх корисливих інтересах і на користь структур, серед іншого і кримінальних, від яких вони перебували в прямій або непрякій залежності. Нині нерідко за змінами в структурах суб'єктів протидії злочинності, їх статусу й функцій стоять корпоративні, а не державні інтереси; відсутні обґрунтовані критерії змін структури, що породжує можливість корисливого лобювання з боку тих або інших економічних структур і злочинних співтовариств; безконтрольно зростає чисельність персоналу.

Настав час для створення умов, що забезпечують більшу прозорість і підконтрольність цих корпорацій. Для запобігання цьому є необхідною законодавча регламентація вказаних питань з обов'язковим визначенням обґрунтованих критеріїв створення структур і штатів органів виконавчої влади, чітким розмежуванням функцій ухвалення рішень, їх реалізації, контролю й надання послуг. Також необхідно законодавчо забезпечити інформаційну прозорість процесу ухвалення рішень органів влади, використання ними бюджетних коштів, серед іншого через доступ до фінансових документів державних органів із боку недержавних організацій і засобів масової інформації (наприклад, визначити переліки документів, що підлягають обов'язковому обнародуванню, та ін.), ввести в дію механізми суспільного впливу на діяльність відомств (забезпечити проведення незалежних експертиз суспільно значущих проектів рішень, інформування, функціонування зворотного зв'язку) тощо.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Парадокси протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 3. С. 83–90.
2. Веприцький Р. С. Фактори впливу суспільних процесів на злочинність. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 101–109.
3. Національна економіка : навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Носової. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 512 с.
4. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків : ХНУВС, 2011. 308 с.
5. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія. Харків : НікаНова, 2012. 318 с.
6. Гладкова Є. О. Тенденції злочинності у Харківській області. *Вісник Кримінологічної асоціації України* : зб. наук. праць. 2015. № 3. С. 87–96.
7. Кримінологія. Академічний курс / кол. авторів ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.

8. Алексеев А. И., Герасимов С. И., Сухарев А. Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы. М., 2001. 496 с.
9. Криминология : учебник для вузов/под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. М. : Норма ; Инфра, 1999. 784 с.
10. Бесчастный В. М. Поняття нормативно-правового забезпечення протидії злочинності // Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 25–26 вересня 2015 р.). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. С. 83–86.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2019.

Алексей Николаевич ЛИТВИНОВ,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины (Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина)

Евгения Алексеевна Гладкова,

кандидат юридических наук, старший исследователь (Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков)

СУБЪЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ КАК ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫЕ КОРПОРАЦИИ

Проанализированы сущность и признаки субъектов противодействия преступности как корпораций, функционирующих в сфере противодействия преступности. На основе синтеза знаний о месте и генезисе корпораций в современной экономической среде, признаках и характере противодействия преступности через призму синергетического подхода предложены концептуальные подходы к построению модели указанного типа объединений.

Ключевые слова: противодействие преступности, охрана правопорядка, корпорация, коррупция, управление, организация.

Oleksii M. LYTVYNOV,

Doctor of Law, Professor,

Honored Worker of Education of Ukraine

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Yevheniia O. Hladkova,

Ph. D. in Law, senior researcher

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CRIME PREVENTION SUBJECTS AS LAW ENFORCEMENT CORPORATIONS

The article is focused on the analysis of the essence and features of the subjects that combat crime as corporations operating in the field of counteracting crime. Based on the synthesis of knowledge about the place and genesis of corporations in the modern economic environment, the features and nature of counteraction to crime through the prism of the synergetic approach the authors have offered conceptual approaches to constructing a model of this type of associations.

Key words: counteraction to crime, policing, corporation, corruption, management, organization.